

HZ. PEYGAMBER'İN ANNE-BABASININ DİNİ KONUMU VE EBEVEYN-İ RESÛL RİSALELERİ

Doç. Dr. Mustafa AKÇAY, Yeni Akademi Yay/, İzmir 2005, 309 s.

Recep ÖNAL

Sakarya Ü. Kelam A.B.D.

Doktora Öğrencisi

Onal1975@gmail.com

Hız. Peygamber'in anne-babasının dinî durumlarının keyfiyeti ile onlara karşı Müslümanların nasıl bir tutum takınmaları gerektiği meselesi öteden beri İslam âleminde merak edilegelen önemli konulardan biridir. Bu mesele, Ebeveyn-i Resûlün ehl-i necat olup olmadığı, bunun Hız. Peygamber'le doğrudan ilgisinin bulunup bulunmadığı ve Hız. Peygamber'e saygısızlıkta bulunmanın hükmü gibi vesilelerle de gündeme gelmiş; tarihi süreç içinde birçok İslam âlimi tarafından söz konusu konuya ilişkin müstakil birçok risale telif edilmiş; bu çerçevede konuyla ilgili bir Ebeveyn-i Resûl Risaleleri geleneği ve külliyyatı teşekkül etmiştir. Tanıtımını yapacağımız bu çalışmada, Hız. Peygamber'in anne-babasının dinî hükmü ile ilgili çeşitli dönemlerde telif edilen Ebeveyn-i Resûl Risaleleri ele alınmakta ve konuyla ilgili lehte vealeyhteki görüşler delilleriyle birlikte incelenmeye çalışılmaktadır.

Mustafa Akçay tarafından kaleme alınan ve *Hız. Peygamber'in Anne-Babasının Dinî Konumu ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri* adını taşıyan bu çalışma önsöz, giriş, üç temel bölüm ve değerlendirme-sonuç kısmından oluşmaktadır.

Eserin önsözünde öncelikle Hız. Peygamber'in "Sizden biriniz beni çocuklarından, anne-babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe tam iman etmiş olmaz." hadisinden hareketle her müminin kalbinde Hız. Peygamber'e karşı derin bir muhabbet, sevgi ve minnet duygusu olduğuna dikkat çekilmiş, söz konusu sevgi ve hürmetin, imanın ölçüsü ve bağışlanmanın en önemli vesilesi olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Hız. Peygamber'in anne-babasının İslamiyet'in zuhurundan önce vefat ettiklerine dikkat çekilmiş, bu bağlamda özelde Hız. Peygamber'in anne-babasının genelde bütün atalarının dinî durumlarının keyfiyeti ile onlara karşı Müslümanların nasıl bir tutum takınmaları gerektiği meselesinin büyük önem arz ettiğine işaret edilmiştir. Yine burada tarihi süreç içinde birçok İslam âlimi tarafından Hız. Peygamber'in anne-babasının dinî konumu gündeme getirilerek söz konusu konuya ilişkin müstakil bir çok risale telif edildiği, bu çerçevede tarihi süreç içinde konuyla ilgili bir Ebeveyn-i Resûl Risaleleri geleneği ve külliyyatının teşekkül ettiği belirtilmiştir.

Kitabın giriş bölümünde araştırmacı, Hız. Peygamber'in anne-babasının dinî durumunun İslamî literatürdeki tarihsel gelişimine ışık tutabilmek için konunun

önemi ve konuyla ilgili kavramsal çerçeve üzerinde durmuştur. Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî durumunun İslamî ilimler içinde hangi çerçevede ele alınması gerektiğine temas eden yazar, meselenin oldukça kompleks bir karakter arz ettiğini ve bu nedenle de konunun akaid-kelam, tefsir, hadis, usul-i fıkıh, fıkıh, tarih, ahlak, ferdî ve sosyal psikoloji gibi dinî ve bazı modern ilimlerle ilgili olduğunu dile getirmiştir. Konuyla ilgili kavramsal çerçeveye de temas edilmiş, Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî konumu, *Ebeveyn* veya *Valideyn* kavramlarıyla ifade edilmiştir. Nitekim bir çok İslam âlimi, konuyu “Ebeveyi’r-Resûl, Ebeveyi’n-Nebî, Valideyi’n-Nebî, Valideyi Resûlillah, Âbâ-i Resûl” gibi terimlerle ifade ederek incelemişlerdir. Ebeveyn ve Valideyn terimleriyle Hz. Peygamber'in annesi Âmine ile babası Abdullah'ın kast edildiğini dile getiren yazar, Âbâ-i Resûl ile de Resûlullah'ın sadece anne-babasının değil, bütün atalarının kast edildiğini ifade etmiştir.

Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî durumu hakkındaki temel görüşlerin üç ana temayülden oluştuğunu ifade eden araştırmacı, bunların; Ebeveyn'in ahirette kurtuluşa erenlerden olacağını (ehl-necat); ahirette kurtuluşa erenlerden olmayacağını iddia edenler ile onlar hakkında müspet-menfi herhangi bir hüküm vermektan kaçınarak çekimsiz kalanlar şeklinde olduğunu belirtir. Meseleyi tarihî sürecine göre de ele alan yazar, Hz. Peygamber ve Ashap zamanında gündeme gelen Ebeveyn'in dinî durumu meselesinin, tarihî seyir içinde çeşitli vesilelerle mezhepler arası ve mezhepler içi bir tartışma konusu olarak gündemde kalmaya devam ettiğini dile getirir. Yazara göre ebeveyn konusu, en erken olarak hicrî II. asrın ortalarında Sünnî-İslamî literatüre girmiş, ayrıca Ehl-i beyt taraftarları arasında da ilgi çeken bir konu olarak yer almış ve o tarihten itibaren günümüze dek süre gelmiştir. Şia'nın Ebeveyn konusundaki tutumunun, Hz. Peygamber'in atalarının Hz. Âdem'den babası Abdullah'a dek muvahhid ve mümin oldukları, annesi Âmine'nin de muvahhid olduğu konusunda ittifak ettikleri şeklinde olduğu ifade edilmiş; buna bağlı olarak Ebeveyn konusunun bütün Şii gruplar için olmasa bile en azından İmâmiyye için üzerinde durulması ve inanılması gereken bir konu olduğu dile getirilmiştir.

Yazarın belirttiğine göre Ebeveyn'in dinî durumu sünnî dünyaya Ebû Hanife ile girmiş, bu konuda ona nispet edilen “Hz. Peygamber'in anne-babası küfür üzere ölmüşlerdir” sözü el-*Fıkhu'l-Ekber*'de yer alarak en önemli sünnî akaid eserlerinde kayıtlara girmiştir. Ebeveyn hakkında müstakil olarak telif edilen ilk eserler arasında Gazzâlî'nin *Kitabu fî Ahvâli vâlideyi'r-Resûl*; Ebû Bekir İbnü'l-Arabi'nin *Lübbü'l-ukûl fî Ebeveyi'r-Resûl* ve İbnü'l-Cezerî'nin *er-Risâletü'l-beyâniyye fî Hakkı Ebeveyni'n-Nebî* adlı eserlerin olduğunu dile getiren yazar, Celâleddin es-Suyûtî'nin Ebeveyn-i Resûl Risaleleri literatüründe emsalsiz bir yere sahip olduğunu vurgular. Suyûtî'nin, Suyûtî öncesi ve Suyûtî sonrası dönem şeklinde tasnif yapılabilecek kadar bir dönüm noktası olduğuna dikkat çeken yazara göre Suyûtî, Ebeveyn'in dinî konumu üzerinde en çok duran, konuya ilişkin en fazla

müstakil risale telif eden ve kendinden sonrakiler üzerinde son derece etkili olan bir âlim konumundadır. Suyûtî'den sonra Ebeveyn hakkında risale kaleme alma geleneğinin özellikle Osmanlı uleması ve tasavvuf çevrelerinde devam ettiğini ifade eden yazar, özellikle Ebeveyn'in dinî durumunun, sultanlar da dâhil olmak üzere devlet ricalî arasında büyük ilgi uyandırdığını; Kadızâdeliler hareketi gibi tasavvuf ve medrese çevreleri arasında çıkan ve halk arasında fiilî çatışmalara kadar varan olayların tartışma konularından birini oluşturduğunu belirtir. Ebeveyn'in dinî durumunun entelektüel bir polemik konusu olmaktan çıkıp dinî-siyasî çatışma ortamının önemli konularından biri haline dönüştüğüne dikkat çeken yazar, söz konusu dönem âlimleri arasında Kemal Paşazâde, Abdülhad Nurfî, Katip Çelebi ve Muhammed b. Bahauddin'i zikrederek konuya ilişkin risaleler yazdıklarını dile getirir. Bu bölümde son olarak yazar, Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî durumu hakkında eserlerinde görüş beyan eden veya konuya ilişkin müstakil risaleler telif eden âlimlerin meseleyi özellikle doğrudan Hz. Peygamber'in şahsiyetiyle ilişkilendirdiklerini; bu yüzden de Ebeveyn'in Ehl-i Necat ve mümin olmaması durumunda Hz. Peygamber'e bir nakise geleceği, Resûlullah'ın bu durumdan rahatsız olacağı, Müslümanlar nazarında Hz. Peygamber'e karşı bir itibar kaybı olabileceğinin düşünüldüğünü ve meselenin bu temel çerçeve içinde ele alınıp incelendiğini dile getirmiştir.

Çalışmanın esasını oluşturan "Hz. Peygamber'in Ebeveyn'inin Dinî Konumu" adlı birinci temel bölümde konu, "Ebeveyn'in Ehl-i Necat olması, Ebeveyn'in Ehl-i Necat olmaması, Ebeveyn hakkında çekimser kalanlar, Hz. Peygamber'e hakaret ve eziyet etmenin hükmü" şeklinde dört alt başlık halinde ele alınmış; her bir başlık müstakil maddeler halinde incelenmiştir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî konuları hakkında ortaya konulan temel görüşler, tarafların kendi kaynaklarından tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ebeveyn'in ahirette kurtuluşa erenlerden olacaklarını savunanlar tarafından bilhassa üzerinde durulan Hz. Peygamber'e eziyet etmenin hükmü üzerinde de durulmuştur. "Ebeveyn'in Ehl-i Necat Olması" adını taşıyan birinci alt başlıkta konu, Ebeveyn'nin fetret ehlinin olması, Hz. Peygamber'e iyi davranmanın fayda sağlaması, Ebeveyn'in müminlerden olması, Ebeveyn'in diriltirilip iman etmesi ve onların Ehl-i Necat olduğunu kabul etmenin faydaları çerçevesinde ele alınmıştır. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğunun Hz. Peygamber'in anne ve babasının ahirette kurtuluşa erecek kimselerden oldukları kanaatini paylaştıklarını dile getiren yazar, konuya çeşitli açılardan yaklaşarak bu kanaate ulaşıldığını belirtir. Yazara göre söz konusu âlimler, görüşlerine Ebeveyn'in fetret döneminde yaşadığı ve kendilerine tebliğ ulaşmadığı için mazur oldukları veya ahirette fetret ehlinin de dâhil olduğu belli gruplar için düzenlenecek özel imtihanda başarılı olacakları, Haniflerden oldukları ve diriltirilip iman ettikleri gibi çeşitli hareket noktalarını gerekçe göstermişlerdir. Bu görüşü savunanlar arasında Evzâî, Süfyan es-Sevrî, İmam Mâlik,

Dâvûd ez-Zâhirî, Şafîî, Eş‘arî, Isferâyînî, İbn Hazm, İbnü’l-Cevzî, Beyzâvî, İbnü’l-Cezerî, İbnü’l-Hümmam, Suyutî, Katip Çelebi gibi âlimler yer almaktadır. Bazı âlimlerin, kendilerine tebliğ ulaşmayanlar ile fetret ehli arasında ince bir ayırım bulunduğunu, fetret döneminde yaşayan herkesin fetret ehlinden sayılamayacağını ve mazur kabul edilemeyeceğini belirttiklerine dikkat çeken yazar, bu görüşü savunanlara göre gerçek fetret ehlinin, fetret döneminde yaşayan ve kendilerine tebliğ ulaşmayan kimseler olduklarını dile getirir. Hz. Peygamber’in anne-babasının tebliğ ulaşmayan fetret ehlinden olduklarını benimseyenlerin, fetret ehlinin muazzep olmayacağına delalet eden ayetleri (İsrâ 17/15; En’âm 6/130–131; Kasas 28/47, 59; Tâ hâ 20/134; Fâtır 35/37) delil olarak sunduklarını ifade eden yazar, bu nasların yanı sıra, diğer bazı aklî gerekçeleri de ileri sürdüklerini ifade eder.

“Ebeveyn’in Ehl-i Necat Olmaması” adını taşıyan bölümde ise yazar, konuyu Ebeveyn’in müşriklerden olması ve Ebeveyn’in küfür üzere ölmesinin hikmeti, olmak üzere iki başlıkta ele almış, her birini ilgili yan başlıklara ayırarak incelemiştir. Hz. Peygamber’in anne-babasının cahiliye döneminde yaşamış ve cahiliye inancı/küfür üzere öldüğü fikrini kabul eden âlimlerin azınlıkta olduğuna dikkat çeken yazar, söz konusu âlimler arasında Ebû Hanife, Ömer en-Nesefî, İbn Teymiyye, İbn Kesîr ve Ali el-Kârî gibi âlimleri zikreder. Ebeveyn’in mümin olmadığı hususu üzerinde özellikle duran ve adeta meseleyi bir polemik ve cedel konusu haline dönüştürerek Ebeveyn’in mümin olmadığına dair *Edilletü mu‘tekadi Ebî Hanife fi Ebeveyi’r-Resûlillah* adlı müstakil bir eser telif eden ilk kişinin Ali el-Kârî olduğuna dikkat çeken araştırmacı, zikri geçen diğer alimlerin ise mesele hakkında müstakil eser telif etmeyip sadece muhtelif eserlerinde Ebeveyn’in mümin olmadığını çeşitli ifadelerle dile getirdiklerini belirtir.

Ebeveyn’in mümin olmadığını ileri sürenlerin, bu görüşlerini savunmak için bazı naklî ve aklî deliller ileri sürdüklerini ifade eden yazar, bu delillere ilave olarak Ebû Hanife gibi bazı mezhep imamlarının konuyla ilgili beyanlarını delil olarak kullandıklarını dile getirir. Yazarın belirttiğine göre konuyla ilgili ileri sürülen delilleri dört başlık altında özetlemek mümkündür: 1- Kâfir olarak ölenler hakkında istiğfarda bulunmanın yasaklanmasına dair ayetler; 2- Hz. Peygamber’in cehennemliklerden sorumlu olmamasına dair ayetler; 3- Ebeveyn’in cehennemde olduğunu ifade eden rivayetler; 4- Ebû Hanife’nin görüşünü yansıtan “Resûlullah’ın Ebeveyn’i küfür üzere ölmüşlerdir” şeklindeki beyanı.

Ebeveyn’in küfür üzere öldüklerini ileri sürenler, yukarıda zikredilen delillerin ayrıca görüşlerini ispatlamak için, Hz. Peygamber’in müşrik bir aileden dünyaya gelmesi ve onların evinde yetişmesine rağmen daha sonra müşriklere karşı cihatla görevlendirilip onlara galip gelmesi, onun fazilet ve üstünlüğüne delalet eder, şeklinde bazı aklî gerekçeler de ileri sürdüklerini dile getirir.

“Ebeveyn Hakkında Çekimser Kalanlar” adını taşıyan bölümde; Ebeveyn’in dinî konumu hakkında kâfir veya mümin oldukları şeklinde kesin

hüküm vermektan kaçınma ve meseleyi Allah'a havale etmek gerektiğini savunan bir kısım âlimlerin de bulunduğuna işaret eden yazar, bunlar arasında Tâcüddin Fâkihânî, İbn Hacer ve Kastallanî gibi âlimleri zikreder. Yazara göre söz konusu âlimler meseleye iman boyutundan ziyade ahlakî boyutla yaklaşmışlardır. "Hz. Peygambere Hakaret ve Eziyet Etmenin Hükümü" başlığı altında Hz. Peygamber'in anne-babasının Ehl-i Necat olduğunu benimseyen âlimlerin, Ebeveyn'in dinî durumları hakkında olumsuz kanaat beslemenin dinî hükümü üzerinde durduklarını dile getiren yazar, söz konusu görüşü benimseyenlerin, meseleyi Resûlullah'ı her türlü ayıp ve noksanlıktan tezkiye etmeye dönüştürdüklerini dile getirir. Bu bağlamda araştırmacı, konunun Hz. Peygamber'e olan inanç-sevgi ve saygının zaafa uğrayabileceği endişesi gibi psiko-sosyal; diğeri Hz. Peygamber'i incitme ve ona eziyet etme gibi ahlakî-imanî yönlerden ele alındığına işaret eder. Söz konusu âlimler, Hz. Peygamber'e hakaret etmek, sıkıntıya düşürmek ve onu üzme amacıyla Ebeveyn aleyhinde konuşma veya hüküm vermenin caiz olmadığını, hatta böyle bir fiilin insanı küfre düşürme tehlikesinin bile bulunduğunu söylemişler; bu kanaatlerini bazı ayet, hadis ve rivayetlerle delillendirmeye çalışmışlardır. Yazar, söz konusu âlimler arasında Halife Ömer b. Abdülaziz, Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, Süheylî, İbnü'l-Cezerî, Suyûtî, Kemal Paşazâde, Abdülahad Nurî, Murtaazâ ez-Zebîdî gibi âlimler olduğunu zikrederek, konuyla ilgili görüşleri ve kullandıkları delilleri nakletmiştir.

"Ebeveyn-i Resûl'un Dinî Konumu Hakkında İleri Sürülen Eleştiriler" adını taşıyan ikinci ana bölümde konu "Ebeveyn'in Ehl-i Necat Olmadığı İddiasına Yönelik Eleştiriler" ve "Ebeveyn'in Ehl-i Necat Olduğu İddiasına Yönelik Eleştiriler" başlığı altında iki kısımda ele alınmış, her bir başlık müstakil maddeler halinde incelenmiştir. Bu bölümde genel olarak Hz. Peygamber'in anne-babasının dinî konumuyla ilgili gerek müspet, gerekse menfî hüküm verenlerin kendi görüşleri doğrultusunda ileri sürdükleri delillerle karşıki tarafın çeşitli eleştirileri ele alınmış; bu noktada öncelikle Ebeveyn'in ahirette kurtuluşa erenlerden olmayacağını iddia edenlerin görüşlerine karşı yöneltilen tenkitler ile Ebeven'in Ehl-i Necat olduğunu savunanlara karşı yöneltilen eleştiriler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu çerçevede yazar ilk olarak Hz. Peygamber'in anne-babasının cahiliye döneminde öldükleri için müşriklerden olduklarını iddia edenlerin ileri sürdükleri delillere yönelik Ebeven'in Ehl-i Necat olduğunu kabul edenlerin eleştirilerini ele almıştır. Konuyu Ebeveyn aleyhinde olduğu iddia edilen delilleri "ayetler ve rivayetler" olmak üzere iki kısma ayıran yazar, delillere yöneltilen her bir eleştiriye müstakil başlıklar halinde incelemiştir. Yine bu bölümde yazar, Ebû Hanife'nin Ebeveyn aleyhindeki görüşü ile Ali el-Kârî'ye yöneltilen eleştirileri de ele alarak müstakil başlıklar halinde incelememiştir.

"Ebeveyn'in Ehl-i Necat Olduğu İddiasına Yönelik Eleştiriler" adlı bölümde Ebeveyn'in küfür üzere öldüğünü savunanlar tarafından onların Ehl-i

Necat olduğu iddiasında bulunanların öne sürdükleri delillere getirilen eleştiriler ele alınmıştır. Bu bağlamda yazar, özellikle Ebeveyn'in küfür üzere öldüğünü savunanların bir temsilcisi olan Ali el-Kârî'nin Ebeveyn'in Ehl-i Necat olduğunu ileri sürenlere karşı yönelttikleri eleştirileri ele almış; yapılan eleştirileri metot açısından ve kullanılan ayetlerin delaletlerinin, hadislerin zayıf ve mevzu olduğu hususlar üzerinde yoğunlaştığına dikkat çekmiştir.

“Ebeveyn-i Resûl Risaleleri” adını taşıyan üçüncü ana bölümde konu, üç alt başlık halinde ele alınmış, her bir başlık ilgili yan başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümde genel olarak Ebeveyn-i Resûl Risaleleri'nin genel özellikleri belirtilmiş; Arapça Osmanlıca bazı önemli risalelerin tanıtımı yapılmış ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri çeşitleri üzerinde durulmuştur. “Ebeveyn-i Resûl Risaleleri'nin Genel Özellikleri” başlığı altında ise konuyla ilgili yazılmış risaleler; kronolojik, içerik ve yaklaşım, dil ve hacim, üslup ve metot çerçevesinde ele alınarak, risaleler hakkında ayrıntılı sayılabilecek bir şekilde bilgi verilmiştir. Kronolojik açıdan konuyla ilgili elde mevcut ilk müstakil eserin *er-Risâletü'l-beyâniyye fi hakkı ebeveyni'n-Nebî* adıyla İbnü'l-Cezerî tarafından telif edildiğine dikkat çekilmiştir. Ebeveyn-i Resûl Risaleleri geleneğinde özellikle konuyla ilgili altı müstakil risalesiyle en çok eser telif eden Celâleddin es-Suyûtî'nin bu konuda nirengi noktası olduğu vurgulanmış, bu itibarla konuyla ilgili telifatların tarihi süreci, Suyûtî öncesi ve Suyûtî sonrası dönem olmak üzere iki kısma ayrılabilmesine işaret edilmiştir. Suyûtî öncesi dönemde konuyla ilgili müstakil risalelerden ziyade konunun ilgili rivayetler çerçevesinde hadis, tarih, hasâis ve ilgili ayetlerin izahı saadetinde tefsirlerde yeri geldikçe işlendiği, dolayısıyla müstakil risaleler geleneğinin nisbeten Suyûtî ile başladığı dile getirilmiştir. Suyûtî sonrası dönemde ise Suyûtî'nin, kendisinden sonraki risale müelliflerinin üzerinde üslup, metot, içerik ve Ebeveyn lehinde hükmetme hususlarında son derece etkili olduğu ifade edilmiştir.

Yine bu bölümde yazar tarafından Ebeveyn-i Resûl Risaleleri içerik ve yaklaşım açısından ele alınmış, söz konusu risalelerin ana teması olarak, Hz. Peygamber'in anne-babasının Ehl-i Necat olduğunun ispatının amaçlandığı dile getirilmiştir. Yazar daha sonra, risaleleri dil-hacim ve müellif açısından tasnif etmiş, söz konusu risalelerin çoğunluğunun Arapça, bir kısmının ise Osmanlı Türkçesi ile telif edildiğini ifade etmiş, hacim açısından da Suyûtî'nin *Mesâlikü'l-Hünefa* ile *et-Ta'zîm ve'l-minne* adlı eserinin risale hacmini aşan müstakil kitap çapında eserler olduğunu; diğerlerinin ise dört-beş varaktan otuz-otuz beş varaka kadar varan risaleler olduğunu dile getirmiştir. Risalelerde üslup olarak daha çok cedel üslubunun kullanıldığını ifade eden yazar, takip edilen metodun ise kelam ve dirayet metodundan ziyade ağırlıklı olarak rivayet metodunun kullanıldığını ifade eder. Yazarın belirttiğine göre Resûl literatürü yazarlarının önemli diğer bir özelliği de, Şia'ya karşı olumsuz tavır ve mezhep tutkunluğu içinde olmalarıdır. Nitekim Ebeveyn'in mümin olmadığını iddia edenler, onların Ehl-i Necat olduğunu

benimseyenleri bu görüşün Şia'nın görüşü olduğunu belirtmişler ve Sünnî âlimleri Şia'ya tabi olmakla itham etmişlerdir.

“Ebeveyn-i Resûl Risaleleri'nin Tanıtımı” başlığı altında yazar, konuyu iki alt başlık halinde ele almış, her bir başlığı müstakil maddeler halinde incelemeye çalışmıştır. İlk bölümde, içerik açısından önemli görülen bazı temel Arapça ve Osmanlı Türkçesi'yle telif edilmiş yazma risalelerinin kronolojik olarak tanıtımını yapan araştırmacı, kronolojik açıdan tespit edilen ilk iki risalenin Gazal'ye (*Kitbu fi Ahvl Vâlideyi'r-Resûl*) ve Eb Bekir İbnü'l Arabî'ye (*Lbbu'l-Ukl fi Ebeveyi'r-Resûl*) ait olduğunu; ancak mezkur iki risalenin elde mevcut olmaması nedeniyle ilk olarak İbnü'l-Cezeri'nin *er-Risâletü'l-Beyniyye fi Hakki Ebeveyi'n-Nebî* adlı risalesinin tanıtımını yapmıştır. Yazarın belirttiğine göre, söz konusu risalede Ebeveyn hakkında ileri sürülen temel görüşler ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Risalenin ana teması olarak Hz. Peygamber'in Ebeveyn'inin ve bütün atalarının seçilmiş necip insanlar olduğu; onların fetret ehlerinden ve Haniflerden sayıldığı; diriltirilip iman ettikleri; ayrıca Ebeveyn aleyhinde olan bazı rivayetlerin değerlendirilmesi gibi konular üzerinde durulduğunu dile getiren yazar, hem içerik bakımından hem de kendinden sonra Suyûtî üzerinde etkili olması açısından İbnü'l-Cezeri'nin bu risalesinin oldukça önemli olduğunu vurgular. İbnü'l-Cezeri'nin, meseleye Hz. Peygamber'i incitmek ve rahatsız etmek açısından da yaklaşarak konunun iman-ahlakî boyutuna değindiğini ifade eder.

Tanıtılan bir kısım risaleler ise Celâleddin es-Suyûtî'ye ait olan *Mesliku'l-hnef fi Vâlideyi'l-Mustafa, el-Makmet's-Sndisiyye fi'n-nispeti'l-Mustafaviyye, ed-Derec'l-Mnife fi'l-bi'ř-Őerife, et-Ta'zm ve'l-Minne fi Enne Ebeveyi Resûlillah fi'l-Cenne, Neşru'l-Alemeyni'l-Mnifeyn fi İhyi'l-Ebeveyni'ř-Őerifeyn, es-Sübülü'l-Celiyye fi'l-bi'l-'Aliyye* adlı eserlerdir. Suyûtî'nin konuyla ilgili altı risalesinin olduğunu ifade eden yazar, onun görüş ve risalelerinin, zengin kaynakları, metodu ve içeriği bakımından konunun ereve ve sınırlarını belirlediğini, kendisinden sonraki müelliflerin adeta onun bir tür ya şarihleri ya da eserlerinin zetleyicisi konumunda olduğunu dile getirir. Araştırmacı, Suyûtî'nin risalelerinin ana temasının, Ebeveyn'in Ehl-i Necat olduğunu belirtmiştir. Suyûtî, eserlerinde genelde tasvir bir üslup, bazı risalelerinde ise cedel üslubunu kullanmış, yeri geldikçe iddiaları ile ilgili bazı Őiirlerden sıkça istidlallerde bulunmuştur. Risalelerin bir başka özelliği olarak, gerek ilgili ayet ve hadisler gerekse âlimlerden nakledilen görüşler açısından oldukça sık tekrarların yer aldığını dile getiren yazar, diğer bir özellik olarak da hemen hemen bütün risalelerinde yer yer “latife”, “tenbih”, “faide”, “tetmm” gibi alt bölümlerin yer almasını zikreder. Bu nedenle yazara göre müellifin risalelerinde, her ne kadar ana bölümler varsa da konuların birbiriyle kompleks bir yapı arz ettiklerinden olsa gerek pek sistematik değerdir. Yine bu bölümde yazar, Suyûtî'nin söz konusu risalelerini yan başlıklar halinde müstakil olarak tanıtıma çalışır.

Yazarın tanıtımını yaptığı üçüncü risale Ali el-Karî'nin *Edilletü'l-Mu'takadi Ebî Hanîfe fî Ebeveyi'r-Resûl* adlı risalesidir. Risalenin, Ebeveyn'in küfür üzere öldüklerini savunan yegâne müstakil eser olması ve Suyûtî'ye bir reddiye özelliği taşıması bakımından oldukça önemli olduğuna dikkat çeken yazar, Ali el-Karî'nin özellikle Suyûtî'nin ileri sürdüğü delilleri tek tek ele alarak çürütmeye çalışmış olduğuna; risalesinde başta Suyûtî olmak üzere Kemal Paşazâde'yi sert bir şekilde eleştirdiğine dikkat çekmiştir. Ali el-Karî'nin, Ebû Hanîfe'nin Ebeveyn hakkında söylediği iddia edilen "Resûlullah'ın Ebeveyn'i küfür üzere ölmüştür" sözünü ona aidiyetini kesin olarak kabul ettiğini ifade eden araştırmacı, Ali el-Karî'nin tezini de bu temel üzerine oturttuğunu ve konuyla ilgilenen bir çok âlimin aksine konuyu itikadî temel bir mesele olarak kabul ettiğini ifade eder. Daha sonra yazar, Ali el-Karî'nin, Ebeveyn'in mümin olmadığını naklî delillerle ispatlamaya çalıştıktan sonra Ebeveyn'in Ehl-i Necat olduğunu ileri sürenlerin çeşitli delillerini tek tek ele alarak eleştirdiğini belirtir.

Yine bu bölümde yazar, söz konusu ilk üç risalenin yanında, Muhammed b. Ebu Bekir el-Maraşî'nin *Risale fî Ebeveyni'r-Resûl*; Bekir b. Ali el-Üsküdârî'nin *er-Risâletü'r-Rüsûliyye*; Cemaleddin Mahmud b. Ali el-Kadirî'nin *Birru Vâlideyi Hayri'l-verâ*; Muhammed b. Kasım el-Âmasî el-Hanefî'nin *Enbâu'l-İstifâ fî Hakkı Âbâi'l-Mustafâ*; Necmeddin b. Salih el-Hatib et-Timurtâşî el-Gazzî'nin *el-Cevheretü'l-Mudiyye fî Ebeveyi Hayri'l-Beriyye*; Murtaza ez-Zebîdî'nin *el-İntisâr fî Vâlideyi'l-Muhtâr* ve Muhammed b. Ömer el-Hanefî'nin *Sübülü's-Selâm fî Hükmi Âbâi Seyyidi'l-Enâm* gibi risaleleri müstakil başlıklar halinde tanıtmıştır. Daha sonra yazar, bazı Osmanlıca yazma Ebeveyn-i Resûl risalelerini ele almış, bu çerçevede Vecdi Ahmed Efendi tarafından telif edilen *Ravzatu's-Safâ fî Vâlideyi'l-Mustafa* eseri ile Müstakimzâde Muhammed Emin Efendi tarafından telif edilen *Risâle fî İmâni Ebevey-i Resûlillah* adlı risaleleri müstakil başlıklar halinde tanıtmıştır. Yine bu bölümde yazar, "Ebeveyn-i Resûl Risaleleri Çeşitleri" başlığı altında konuyu, Arapça Ebeveyn-i Resûl risaleleri, Osmanlıca Ebeveyn-i Resûl risaleleri, isimleri tespit edilebilen Ebeveyn-i Resûl risaleleri ve müellifleri belli olmayan Ebeveyn-i Resûl risaleleri olmak üzere dörtlü bir tasnife ayırarak, her birini kendi içinde müstakil maddeler halinde tanıtmaya çalışmıştır.

Eserin *değerlendirme ve sonuç* bölümünde önce Ebeveyn meselesinde taraftarların görüşleri, konu etrafında oluşan literatürün yeri ve önemi değerlendirilmeye çalışılmış, daha sonra çalışmanın tümü hakkında genel bir sonuç arz edilmiştir. Bu bağlamda Ebeveyn'in dinî durumları hakkında taraftarlarca ileri sürülen görüşler ele alınmış; Ebeveyn'in diriltip iman etmesi, Hz. Peygamber'in bütün atalarının şirk ve küfürden uzak olması, Ebeveyn'in Haniflerden olması, Azer'in kimliği meselesi, Hz. Peygamber'in soyunun seçilmiş, hayırlı ve nesebi temiz insanlar olması, atalarının daima nikâhlı evlilikten gelmeleri Hz. Peygamber'e eziyet etmeme meselesi, Hz. Peygamber'in cehennemliklerden sorumlu olmaması,

Hız. Peygamber'in annesi için istiğfar etmesine izin verilmediği meselesi, Ebeveyn meselesinin itikadî meselelerden sayılıp sayılmayacağı gibi hususlar müstakil olarak genel bir değerlendirmeye tabi yutulmuştur.

Yine bu bölümde taraftarların kendi görüşlerini ispat sadedinde sundukları nasların genel niteliklerini ele alan yazar, konuya ilişkin ileri sürülen ayetlerin delaletlerinin zannî olduğunu; hadis ve rivayetlerinin çoğunun ise sübut ve delâlet açısından zaafı taşıdığını dile getirir. Yazara göre, Ebeveyn'in Ehl-i Necat olup olmaması meselesinin bir polemik konusu olarak çözümsüz kalmasında en önemli etken kullanılan delillerin bu nitelikleri taşımasıdır. Ayrıca, meselenin ahiretle alakalı gaybî keyfiyetlerden olması, Allah'ın ilim, irade, adalet ve rahmet gibi sıfatlarla ilişkisi bulunması ve siyasî-dinî polemik konusuna dönüşmesi konunun çözümsüz kalmasında da önemli bir etken olmaktadır. Hız. Peygamber'in anne-babasının İslam gelmeden önce Cahiliye döneminde yaşayıp öldükleri ve fetret ehlinden olduklarına dikkat çeken yazara göre, Ebeveyn'in bu konumu onların Ehl-i Necat olması için yeter sebeptir. Ayrıca Ebeveyn'in müşrik olduğuna dair kesin tarihi belgelerin bulunmaması; Mekke toplumunda Haniflerin mevcudiyeti; isimlerinin Âmine ve Abdullah şeklinde olması; kendilerinin mümin olduklarını gösterecek şekilde onlara bazı şiirler nispet edilmesi; Hız. Peygamber'in kendisinin de nübüvvetten önce Haniflerden olması; Hız. İbrahim'in kendi nesli için özel duada bulunmasına yönelik ayetler; Hız. Peygamber'in atalarının seçilmiş ve buldukları dönemin hayırlı salih insanlardan olmasına ilişkin rivayetler gibi hususlar Ebeveyn'in Haniflerden olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Hız. Peygamber'in anne-babasının dinî konumunu mümkün olabilen bütün yönleriyle incelemiş, araştırma esnasında birçok yazma eserlerden istifade edilmiş ve böylelikle kütüphanelerimizde ilgi bekleyen eserlerimize dikkat çekilmesi ve konuyla ilgili yazılmış olan Ebeveyn-i Resûl Risalelerini ele alan ilk müstakil eser olması sebebiyle sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.